

Ks. Dariusz BARTOSZEWICZ

REFORMA EZDRASZA I NEHEMIASZA JAKO FUNDAMENT RABINICZNEJ PRZEBUDOWY JUDAIZMU

Treść: 1. Starożytny Wschód w okresie perskim; 2. Sytuacja polityczna Izraela w okresie perskim; 3. Sytuacja religijna Izraela w przededniu reformy; 4. Reforma Ezdrasza i Nehemiasza; 5. Rola synagogi w rabinicznej przebudowie judaizmu; 6. Ocena rabinicznej przebudowy judaizmu; Podsumowanie.

Okres perski w dziejach Izraela jest wciąż poznany w niewystarczający sposób. Wpływa na to przede wszystkim niewielka ilość biblijnych tekstów źródłowych, a także pewna marginalizacja Izraela w tym czasie skutkująca niewielką ilością źródeł pozabiblijnych dotyczących tego narodu. Żydzi stali na uboczu wielkich wydarzeń znanych z historii powszechnej, byli najczęściej biernymi obserwatorami działań ówczesnych mocarstw. Jednak w tym oto trudnym dla Narodu Wybranego czasie miała miejsce wielka reforma, nazywana od imion jej autorów reformą Ezdrasza i Nehemiasza. Odnowa ta wpłynęła na całe późniejsze dzieje Izraela, spowodowała zmiany w dziedzinie religijnej, moralnej i społecznej, których skutki judaizm ponosi aż do czasów współczesnych. Niniejszy artykuł zawiera próbę ukazania reformy Ezdrasza i Nehemiasza jako fundamentu rabinicznej przebudowy judaizmu.

1. Starożytny Wschód w okresie perskim

Stopniowa utrata znaczenia przez państwo neobabilońskie, rządzone przez dynastię chaldejską, nastąpiła w okresie wzrostu znaczenia państwa perskiego rządzonego wówczas przez dynastię achemenidzką. Dla Żydów początek dominacji Persów na obszarze Wschodu zaowocował zakończeniem okresu niewoli babilońskiej. Na mocy dekretu króla perskiego Cyrusa (559-529 r. przed Chr.)¹ mogli oni powrócić do swojej ojczyzny a także przystąpić do odbudowy świątyni. Pozwolenie to nie było przejawem szczególnej łagodności władcy perskiego, lecz raczej przykładem innego sposobu zmuszania do posłuszeństwa, opartego nie tyle na deportacjach i wyprawach wojennych, co raczej na sile rozbudowanego aparatu urzędniczego, dbającego o integralność państwa. Władcy perscy nie dążyli, jak wcześniej Asyryjczycy czy Babilończycy, do totalnego ujednoczenia poddanych ludów. Przeciwnie - pozwalali na swobodne praktykowanie własnych kultów, używanie narodowych

¹ Daty panowania władców perskich według B. SKŁADANEK, *Historia Persji*, t.1., Warszawa 1999, 270-272. Inni autorzy opracowań dotyczących tego okresu podają bardzo zbliżoną datację.

języków także w kontaktach z administracją państwową, zachowanie własnych zwyczajów². Beneficjentami takiej właśnie tolerancyjnej polityki byli także Izraelici. Żydzi wracali do swego kraju grupami, z których największa prowadzona przez Zorobabela doprowadziła do przyspieszenia prac związanych z odbudową świątyni.

Po śmierci Cyrusa na tronie perskim, po krótkim okresie rządów jego syna Kambyzesa (529-522 r. przed Chr.), zasiadł król Dariusz I. Za jego rządów Persja stała się dominującym mocarstwem na obszarze przekraczającym granice Orientu. Dariusz podbił ziemie od doliny Indusu do Morza Egejskiego, od rzeki Jaksartes do Libii oraz część Europy aż do Dunaju³. Jedynym przeciwnikiem zdolnym stawić czoła potędze perskiej była Grecja. Podbite ziemie ujarzmiane były nie tylko orężem lecz także siłą aparatu urzędniczego. Dariusz rozbudowawszy administrację podzielił swoje imperium na dwadzieścia satrapii, które cieszyły się względną niezależnością. Stan równowagi pomiędzy władzą centralną i władzami lokalnymi pozwolił na długie i dość spokojne trwanie państwa.

W roku 486 przed Chr. władzę w Persji objął następca Dariusza Kserkses. Sprawował on rządy przez dwadzieścia lat, które poświęcił na umacnianie stanu posiadania odziedziczonego po poprzednikach. Ponownie na drodze rozwoju stanęła Grecja; po zwycięstwie pod Termopilami nadeszły kolejne porażki: Salamina, Plateje i ostatecznie przegrana bitwa nad brzegiem Eurymedontu, która pogrzebała perskie nadzieje na podporządkowanie sobie tej części Europy.

Sukcesorem Kserksesa na tronie perskim został jego młodszy syn Artakserkses. W okresie jego rządów (465-424 r. przed Chr.) pojawiły się pierwsze oznaki słabości państwa. Z pewnością ważnym wydarzeniem był bunt Egiptu, który włączony został do imperium perskiego jeszcze przez Kambyzesa. Innym upokorzeniem dla dumnego władcy była konieczność zawarcia z Grekami tzw. pokoju Kaliasza, który znacznie ograniczał możliwości działania Persów.

Pomimo wspomnianych wyżej wydarzeń można ocenić piąty wiek przed Chr. jako czas względnie spokojny w dziejach starożytnego Wschodu. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w sytuacji Narodu Wybranego w tym okresie.

2. Sytuacja polityczna Izraela w okresie perskim

W stosunku do sytuacji przed niewolą babilońską najbardziej istotną różnicą w życiu Narodu Wybranego w aspekcie politycznym wydaje się brak władzy królewskiej. Monarcha zajmował szczególne miejsce w izraelskim życiu społecznym; jego władza traktowana była także jako instytucja także religijna, chociaż zdecydowanie obce były Izraelitom koncepcje deifikacji króla spotykane w innych państwach starożytnego Bliskiego Wschodu. Władca był traktowany jako człowiek z prawem do popełniania błędów. Prorocy często w swoich wystąpieniach odważnie krytykowali przywódców; Tanach zawiera opisy skruchy po uświadomieniu sobie przez piastują-

² Por. T. BRZEGOWY, *Księgi historyczne Starego Testamentu*, Tarnów 1998, 245.

³ Por. J. BRIGHT, *Historia Izraela*, tł. J. Radożycki, Warszawa 1994, 388.

cego godność królewską człowieka jego własnej marności. Ważną funkcją króla była troska o jedność rozumianą zarówno jako troskę o integralność państwa jak też wysiłki na rzecz czystości religijnej. Być może król posiadał nawet prawo do osobistego sprawowania kultu ofiarniczego bez pośrednictwa kapłanów⁴. W okresie perskim władzę państwową w Izraelu sprawował poganin, którego prerogatywy nie mogły sięgać do sfery religijnej. Sytuacja ta wymagała od Żydów przebudowy instytucji religijnych i społecznych, przewartościowania roli monarchy w życiu narodu.

Wielkim sukcesem Żydów w okresie perskim była niewątpliwie odbudowa zburzonej w 586 r. przed Chr. przez Nabuchodonozora świątyni jerozolimskiej. Druga świątynia zwana też świątynią Zorobabela poświęcona została w 515 r. przed Chr. Jednak fakt, że budowa postępowała powoli świadczyć może o słabości zarówno ekonomicznej jak i społeczno - duchowej Izraelitów. Prorok Aggeusz musiał w mocnych słowach wzywać rodaków do przyspieszenia prac nad rekonstrukcją świątyni.

Wydaje się, że populacja Żydów w Palestynie nie osiągnęła stanu sprzed niewoli babilońskiej. Część Izraelitów pozostała w Babilonie, część zasiliła rosnące diaspory w innych częściach świata. Szczególne znaczenie dla historyków, ze względu na zachowane teksty źródłowe ma kolonia żydowska na Elefantynie w Egipcie. Zachowane teksty umożliwiają odtworzenie sytuacji panującej w tej diasporze zaś silne tendencje do jedności religijnej panujące w judaizmie pozwalają na ekstrapolację wniosków na inne, gorzej poznane, wspólnoty żydowskie.

Izraelici w piątym wieku żyli w stanie permanentnego zagrożenia, wynikającego nie tyle z niebezpieczeństw globalnych, bo w tej skali panował raczej spokój, co raczej z obaw dotyczących relacji z najbliższymi sąsiadami oraz sporów z urzędnikami administracji perskiej. Poczucie niepewności wzmagała wspomniana już niewielka liczebność Narodu Wybranego a także niemożność uczynienia z Jerozolimy prawdziwej warowni. Miasto było bezbronne i takim chcieli je zachować władcy perscy. Ze strony administracji królewskiej padały pod adresem Żydów oskarżenia o dążenia niepodległościowe (por. Ezd 4,6). Trudno powiedzieć na ile były one zasadne; wydaje się jednak, że hasła walki z ogromną potęgą jaką stanowiło imperium perskie nie mogły być raczej traktowane poważnie przez znaczącą część społeczeństwa. Stan braku niezależności i jednocześnie poczucie zagrożenia implikowały negatywne zjawiska w dziedzinie moralnej i religijnej.

3. Sytuacja religijna Izraela w przededniu reformy

Sytuacja zewnętrzna zagrażała fizycznemu istnieniu państwa, natomiast sytuacja wewnętrzna zagrażała duchowej egzystencji Narodu Wybranego. W okresie perskim nasiliło się wiele negatywnych zjawisk, które występowały także we

⁴ Niektórzy wyjaśniają tę sytuację jako dostarczenie przez króla zertwy ofiarnej. Za takim rozumieniem przemawia na przykład porównanie opisu tej samej ofiary w dziele deuteronomistycznym i kronikarskim 2Sm 6,13 i 1Krn 16,26. W późniejszych czasach Biblia mówi o składaniu ofiar przez króla jedynie w odniesieniu do złych władców, jak Manasses czy Achaz, zaś o pobożnym królu Ezechiaszu czytamy, że "poleciał kapłanom, aby złożyli ofiarę". Por. D. BARTOSZEWICZ, *Instytucje biblijne*, Warszawa 2004, 49.

wcześniejszych okresach dziejów Izraela, jednak w tym czasie albo przybrały na sile, albo wyrażano wręcz wątpliwości czy pewne zasady powinny wciąż obowiązywać. Taka sytuacja miała miejsce odnośnie zawierania tzw. małżeństw mieszanych, czyli najczęściej takich, w których Izraelita brał sobie za żonę kobietę z innego narodu. Tradycja biblijna rzeczywiście jest w tym względzie niejednoznaczna. Znajdujemy w *Tanach* zarówno teksty potępiające takie praktyki jak i takie, które wydają się je pochwalać (np. *Księga Rut*)⁵. Teksty należące do tej pierwszej grupy pochodzą zarówno z najstarszego okresu dziejów Izraela (na przykład Abraham, który żąda od swego sługi przysięgi, że ten nie weźmie dla Izaaka żony z Kanaanu Rdz 24,4), jak i czasów powygnaniowych. Zastrzeżenia stawiane małżeństwom mieszanym dotyczyły głównie kwestii religijno - moralnych. Taka rodzina mogła zaniedbać lub wypaczyć żydowski sposób życia, wprowadzając w dziedzinie wiary i obyczajów elementy heterogeniczne. Dodatkowym problemem niszczącym życie rodzinne stały się coraz powszechniejsze rozwody (por. MI 3, 2nn)

Innym obszarem nadużyć w tym czasie stała się sfera kultu. Po powrocie z niewoli prawdopodobnie wznowiony został kult ofiarniczy na zasadach podobnych do obowiązujących przed wygnaniem⁶. Jednak wydaje się, że gorliwość Izraelitów była dużo mniejsza. Prorok Malachiasz stawia współwyznawcom bardzo poważne zarzuty. Kapłani dopuszczali do składania ofiar ze zwierząt chorych (por. MI 1,6nn) podczas gdy Prawo wyraźnie stanowiło, że żertwą ofiarną może być tylko zwierzę "bez skazy". Nie jest to tylko kwestia poprawności legalnej, lecz raczej przejaw zmniejszenia znaczenia wiary w życiu człowieka. Ofiara musi być pozbawieniem się czegoś cennego ze względu na większą wartość, którą ma być relacja z Bogiem. Ofiara nie mająca wartości dla osoby, która ją składa nie wypełnia podstawowego warunku uczciwego kultu.

Kryzys moralny odcisnął piętno na życiu społecznym skutkując różnego rodzaju patologiami. Lewicy, nie mogąc się utrzymać z wypełniania funkcji świątynnych (co z kolei spowodowane było zaniedbaniem płacenia dziesięciny przez Żydów por. MI 3,7nn) porzucali swoje sakralne obowiązki i podejmowali świeckie prace zarobkowe. Powszechne stało się nieuczciwe traktowanie pracowników najemnych por. (MI 3,5) a także lekceważenie prawa wykupu związanego z rokiem jubileuszowym (por. Kpł 25,8nn).

Wewnętrzne zagrożenia były równie groźne jak zewnętrzne, jednak w tym wypadku Izraelici mieli możliwość zmiany tej niekorzystnej sytuacji. Ratunkiem okazała się reforma nazywana od imion jej twórców reformą Ezdrasza i Nehemiasza.

4. Reforma Ezdrasza i Nehemiasza

Cel działań reformatorów był wspólny - wzmocnienie wspólnoty żydowskiej - jednak każdy z nich do osiągnięcia celu zmierzał inną drogą. Ezdrasz podjął dzieło

⁵ Por. *Tamże*, 62.

⁶ Por. J. BRIGHT, *dz. cyt.*, 392.

reformy moralnej natomiast Nehemiasz - społecznej. Bardzo trudną kwestią jest ustalenie, czy była to jedna skoordynowana reforma, czy raczej niezależne od siebie działania.⁷ Rozbieżność poglądów dotyczy ewentualnej koincydencji czasowej działalności obu reformatorów.

Przybycie do Jerozolimy Nehemiasza jest datowane dość precyzyjnie. Nastąpiło ono w 445 r. przed Chr., czyli w dwudziestym roku panowania Artakserksesa I (por. Ne 2,1). Koniec misji Nehemiasza jest już trudniejszy do osadzenia w czasie. Wiadomo, że przypaść on po roku 433 przed Chr. Jego działalność reformatorska, opisana w pamiętnikach stanowiących kanoniczną księgę Nehemiasza, dotyczyła przede wszystkim problemów zewnętrznych nękających społeczność żydowską. Izrael usamodzielniał się przez oddzielenie od Samarii, Jerozolima uzyskała mury miejskie, cudzoziemcy zostali usunięci z Miasta Świętego a Żydzi z innych obszarów Izraela byli osiedlani w stolicy⁸. Ponadto Nehemiasz podejmował działania dyscyplinujące w dziedzinie kultu świątynnego, świętowania szabat, czy podatków świątynnych.

Reformę religijną w ścisłym rozumieniu przeprowadził Ezdrasz. Dzięki jego działalności nastąpiła reorganizacja wspólnoty żydowskiej wokół Prawa. Zostało ono uroczysto przyjęte przez lud, który chciał zawarcia "umowy" z Jahwe⁹. Ważnym elementem reformy było propagowanie znajomości Prawa wśród Izraelitów, tak aby każdy znał swoje obowiązki wynikające z przynależności do Ludu Bożego. Wiele uwagi Ezdrasz poświęcił czystości etnicznej, stanowczo występując przeciw małżeństwom mieszanym, nawet żądając oddalenia cudzoziemskich żon. Ten aspekt jego działalności napotykał na gwałtowne sprzeciwy ze strony współwyznawców. Ezdrasz piętnował moralne zaniedbania Żydów, przypominał o konieczności zachowywania świętego dnia szabat, oraz roku szabatowego i jubileuszowego.

Efektom działalności obu reformatorów było powstanie państwa kapłańskiego, zaś w dziedzinie moralnej doprowadzenie do interioryzacji Prawa i uczynienie z niego centrum życia wspólnoty judaistycznej.

5. Rola synagogi w rabinicznej przebudowie judaizmu

Kolejnym etapem na drodze do rabinicznej przebudowy judaizmu było upowszechnienie instytucji synagogi żydowskiej. Nazwa: synagoga pochodzi z języka greckiego, od czasownika *synago* – gromadzić, zbierać razem. Wyraz ten jest greckim odpowiednikiem hebrajskiego słowa *kanas*¹⁰. W języku hebrajskim synagoga to *bet haknesset*, jednak także przez Żydów częściej używana była nazwa grecka.

⁷ Por. *Tamże*, 406-418

⁸ Por. H. LANGKAMMER, "Wstęp historyczno krytyczny", w: *Księga Ezdrasza - Księga Nehemiasza*, Lublin 2000, 48.

⁹ Por. J. BRIGHT, *dz. cyt.*, 403.

¹⁰ Por. W. CHROSTOWSKI, "Natura i geneza zjawiska targumizmu", *Przegląd Powszechny* 4 (1988), 82-96.

Oдноśnie genezy instytucji synagogi istnieją znaczne różnice poglądów. Niektórzy twierdzą, że synagoga jest spadkobierczynią kultu na wyżynach i, że jej początki sięgają czasów przed niewolą babilońską¹¹. Ta hipoteza jednak spotkała się z krytyką, ze względu na zupełnie inne traktowanie przez Żydów kultu na wyżynach (wielokrotnie potępianego przez proroków) i liturgii synagogałnej (zajmującej ważne miejsce w oficjalnym życiu wspólnoty).

Inni twierdzą, że instytucja synagogi powstała w okresie przedwygnaniowym, jednak nie jako spadkobierczyni potępianego kultu *bamot*, ale jako miejsce spontanicznego gromadzenia się ludzi pragnących czytać i rozważać Pismo, modlić się, czy przekazywać tradycje¹². Ta hipoteza również jest trudna do przyjęcia, głównie ze względu na brak wzmianek w Biblii, które mogłyby za nią przemawiać.

Zwolennicy trzeciej hipotezy utrzymują, że synagoga jest instytucją powstałą w okresie niewoli babilońskiej¹³. Źródłem tej teorii jest informacja zawarta w Talmudzie. Gdyby przyjąć jej prawdziwość synagoga byłaby pierwotnie miejscem, gdzie pozbawieni ojczyzny Izraelici mogliby wspólnie modlić się, dyskutować, wymieniać wiadomości, pocieszać się wzajemnie. Część Żydów odrzuca tę koncepcję z przyczyn ideologicznych – nic dobrego nie mogło powstać na wygnaniu. To tłumaczenie genezy synagogi jest możliwe do zaakceptowania, jednak nie ma zbyt wielu zwolenników.

Najczęściej przyjmuje się, że synagoga jest instytucją powygnaniową. Przemawiają za tym względy filologiczne oraz późne pojawienie się świadectw pisanych świadczących o jej istnieniu. Pierwszym zgromadzeniem tego rodzaju mogła być liturgia, której przewodniczył Ezdrasz w 458r (por. Ne 8-9). Zatem synagoga mogłaby być traktowana jako środek wdrażania reformy Ezdrasza i Nehemiasza.

Synagoga stała się instytucją niezmiernie popularną. Talmud Palestyński zawiera wzmiankę, że wkrótce przed zburzeniem Jerozolimy w 70 r. po Chr., znajdowało się w niej czterysta osiemdziesiąt synagog¹⁴. Zapewne jest to liczba wyolbrzymiona, jednak badania archeologiczne doprowadziły do odkrycia ponad stu starożytnych synagog na terenie Palestyny i dwudziestu poza nią⁴⁴. Popularność synagogi wynikała z funkcji jakie pełniła ona w społeczności żydowskiej. W synagodze: czytano i komentowano Biblię (powstanie synagogi było ściśle połączone ze zjawiskiem targumizmu), prowadzono wspólną modlitwę, najczęściej wykorzystując psalmy, prowadzono naukę a także opiekowano się chorymi.

Wiedzę o przebiegu liturgii synagogałnej czerpiemy z Miszny i Talmudu. Podczas liturgii, na którą składało się czytanie Biblii i modlitwa specjalne funkcje pełnili lektor i tłumacz. Było to spowodowane przyjęciem przez Żydów języka aramejskiego, jako języka mówionego i stopniowa (od czasów niewoli babi-

¹¹ Por. J. WELLHAUSEN, *Israelitische und Jüdische Geschichte*, Berlin 1901, 184-187.

¹² Por. J. WIENGREEN, "The Origin of the Synagogue", *Hermathena* 98(1964), 68-84.

¹³ Por. W. BACHER, "Synagogue", w: *Jewish Encyclopedia*, t. 11, 619.

¹⁴ Por. Meg. 73d.

łońskiej) utrata znajomości języka hebrajskiego. Obie funkcje mogli sprawować jedynie dorośli mężczyźni. Przygotowanie do pełnienia tych funkcji odbywało się w *bet midrasz*, szkole, która dawała znajomość Pisma, umiejętności przekładu oraz Tradycji. Talmud poświęca wiele miejsca funkcji tłumacza. Określa, że ma on wykonywać swoje zadanie w postawie stojącej, ustala nawet ton głosu podczas głoszenia Słowa. W czasach późniejszych, kiedy powszechnie stosowano przekłady pisemne na język aramejski – Targumy, dawni tłumacze stali się komentatorami Tory. Byli oni wówczas nazywani *rab* – nauczyciel, mistrz¹⁵, lub częściej w formie z zaimkiem sufingowanym pierwszej osoby *singularis: rabbi*. Ich rola stawała się z biegiem czasu coraz istotniejsza. Zaczęli spełniać we wspólnocie judaistycznej funkcje przywódcze uzupełniając funkcje kapłanów. W czasach po zburzeniu świątyni przez Rzymian tytuł ten przysługiwał uczonym w Piśmie¹⁶. W tym czasie, kiedy nie sprawowano już kultu ofiarniczego, do którego sprawowania niezbędni byli kapłani, rabini stali się największymi autorytetami religijno-moralnymi w społeczności żydowskiej¹⁷.

6. Ocena rabinicznej przebudowy judaizmu

Reforma Ezdrasza i Nehemiasza stała się fundamentem rabinicznej przebudowy judaizmu w dwóch obszarach. Pierwszy z nich to skonstruowanie warunków instytucjonalnych dla funkcjonowania rabinów, co związane jest przede wszystkim z dowartościowaniem synagogi żydowskiej i w efekcie wzrostem znaczenia osób zaangażowanych w liturgię synagogalną. Drugi aspekt oddziaływania reformy na judaizm dotyczy spraw wewnętrznych, zarówno w sferze ściśle religijnej jak i społeczno-moralnej.

Rabiniczna przebudowa judaizmu będąca konsekwencją reformatorskiej działalności Ezdrasza i Nehemiasza niełatwo poddaje się ocenie. W procesach zainicjowanych w Izraelu w piątym wieku przed Chr. znajdujemy zarówno elementy pozytywne jak i negatywne.

Niewątpliwą zaletą reformy Ezdrasza i Nehemiasza było wzmocnienie państwa. Kryzys wywołany okresem niewoli, a później pogłębiony trudną sytuacją polityczną Izraelitów został w dużej mierze przezwyciężony. W życiu społeczności żydowskiej zapanował większy ład i porządek, co korzystnie wpłynęło zarówno na sprawy materialne jak i duchowe.

Ogromną zaletą reformy było wypracowanie nowej koncepcji narodu. Wpływ na to miała zapewne zwiększająca się liczba Żydów zamieszkujących w diasporach, a także sytuacja braku pełnej suwerenności państwowej. W społeczności żydowskiej dokonano zatem nowego zdefiniowania pojęcia przynależności narodowej, w taki sposób, aby nie wymagało ono istnienia elementu państwowego. Poje-

¹⁵ Tytułu tego współcześni używali także w odniesieniu do Chrystusa por. Mt 26,25; Mk 9, 5.

¹⁶ Por. H. LANGKAMMER, *Słownik biblijny*, Katowice 1989, 112.

¹⁷ Por. N. KAMERAZ-KOS, *Święta i obyczaje żydowskie*, Warszawa 2000, 143.

cia "państwo" i "naród" oddzielono od siebie, co pozwoliło Izraelitom zachować tożsamość narodową, przez długie wieki, w sytuacji całkowitego braku państwa.

W sferze religijnej zaletą tworzenia judaizmu rabinicznego wydaje się postępująca decentralizacja kultu. Rabini tworzyli nowe formy kultu w postaci religijnych zgromadzeń, czynili to jednak w sposób, który nie naruszał centralnej roli świątyni.¹⁸

Omawiana przebudowa judaizmu miała jednak także negatywne konsekwencje dla życia społecznego i religijnego Żydów. W aspekcie relacji z innymi narodami reforma pogłębiła izolację Narodu Wybranego. Wprawdzie sama wiara monoteistyczna była już silnym czynnikiem odróżniającym Izraelitów od innych ludów starożytnego Orientu, jednak ogromną rolę w zablokowaniu tendencji integracyjnych miało niewątpliwie ściśle przestrzeganie zakazu zawierania małżeństw mieszanych. Skutkiem takiego postępowania było zahamowanie rozwoju dogmatycznego judaizmu, szczególnie w aspekcie uniwersalności zbawienia. Oddzieleni od ludów ościennych Izraelici nie mogli wobec nich skutecznie sprawować funkcji kerygmatacyjnej. Negatywne dla Żydów skutki zamknięcia na inne narody dostrzec można na przykład w katastrofie, którą spowodowało zderzenie judaizmu z kulturą hellenistyczną w drugim wieku przed Chr. Okazało się wówczas, że są oni nieprzygotowani do mądrego, selektywnego traktowania odmienności kulturowych.

O ile z punktu widzenia zachowania tożsamości narodowej zaletą reformy było oddzielenie pojęć narodu i państwa, to wprowadzone w jego miejsce połączenie pojęć religii i narodu stanęło na drodze rozwoju religii. Judaizm zawsze miał charakter etniczny, jednak wcześniej było to raczej opisem stanu istniejącego a nie normatywną zasadą. Państwo kapłańskie, które w dalszym rozwoju przekształciło się we wspólnotę kierowaną przez rabinów, było siłą rzeczy niedostępne dla przedstawicieli innych nacji. Kryterium przynależności do narodu stała się religia¹⁹. Dopiero zerwanie więzów narodowo - religijnych przez Jezusa Chrystusa pozwoliło na nową otwartą na pogan interpretację pojęcia *narodu wybranego*.

W sferze czysto religijnej negatywną konsekwencją reformy stało się zmniejszenie roli charyzmatu na korzyść urzędu. Reformatorzy musieli domagać się posłuszeństwa od Izraelitów, jednak sprawy wewnętrzne jako niemożliwe do skontrolowania, potraktowane zostały z mniejszą uwagą niż zewnętrzne, łatwe do obiektywnego oceny. Rzeczywistość duchową próbowano normować drobiazgowymi przepisami, których ściśle wypełnianie zaczęto utożsamiać z wiarą. Doprowadziło to do sytuacji, w której rabini, posiadający przywilej interpretowania Prawa, często wykorzystywali tę możliwość do dyspensowania się od zachowywania przepisów. Troska o czystość legalną przyćmiła w powszechnym odczuciu staranie o czystość wewnętrzną. Taka właśnie postawa jest najczęstszą przyczyną krytyki wypowiedzianej przez Chrystusa pod adresem uczonych w Piśmie.

¹⁸ Por. W. TYLOCH, *Judaizm*, Warszawa 1987, 115.

¹⁹ Por. *Tamże*, 117.

Podsumowanie

Rabini stali się dominującą grupą w judaizmie na skutek reformy Ezdrasza i Nehemiasza, zwiększenia znaczenia synagogi w życiu społeczności żydowskiej, wreszcie upadku świątyni i zaprzestaniu sprawowania kultu ofiarniczego. Ukształtował się w ten sposób tzw. judaizm rabiniczny, który w stosunku do wcześniejszych form religii możeszowej wykazywał zarówno zalety jak i wady. Krytyczne podejście wobec niektórych instytucji mozaistycznych w nauczaniu Jezusa Chrystusa, który sam był przez współczesnych obdarzany tytułem *Rabbi*, było próbą uświadomienia Izraelitom, że ich traktowanie relacji z Jahwe jest nie do pogodzenia z duchem Biblii.

THE REFORM OF EZRA AND NEHEMIAH AS A FOUNDATION OF THE RABBINICAL RECONSTRUCTION OF JUDAISM

Summary

The rabbis became dominant group in Judaism on result of row of causes. It was: the reform of Ezra and Nehemiah, increase the meaning of synagogue in life the Jewish community, at last the fall of temple and the end of the sacrificial cult. In this way assumed a shape rabbinical Judaism which in relation to earlier forms of Moses' religion show alike advantages and defects. The article portrays the rabbinical reconstruction of Judaism from the fifth age before Chr. as consequence of reform and it contains the reference of this process to Christianity and attempt of its estimation.